

MUKAVKIS

222, 227-231, 245-253, 256-284; M. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 340, 343-344; a.mlf., *el-Vesâ'îku's-siyâsiyye*, Kahire 1941, s. 49-53; Tahsin Öz, *Hırka-i Saadet Dairesi ve Emânât-ı Mukaddese*, İstanbul 1953, s. 29-32, rs. 12, 13; İbrâhim Ahmed el-Adevî, *ed-Devletü'l-İslâmiyye ve İmbarâtüriyyetü'r-Rûm*, Kahire 1958, s. 35, 60-61; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-İskenderiyye ve hadâretühâ fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 53, 79, 81; G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1986, s. 55, 88-89, 93-108, 405; Mustafa Fayda, *Hız. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 1989, s. 161-162, 164; Nadir Özkuyumcu, *Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika: 18-132/639-750* (doktora tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-64; A. Grohmann, "Mukavkis", *İA*, VIII, 569-572; K. Öhrnberg, "al-Mukawkis", *El²* (İng.), VII, 511-513.

NADİR ÖZKUYUMCU

MUKÂYEDA

(bk. TRAMPA).

MUKAYYED

(المقيد)

Belirli olmayan bir ferdi veya fertleri gösteren ve bir sıfatla kayıtlanmış olan lafız anlamında fıkıh usulü terimi

(bk. MUTLAK).

MUKILLÛN

(المقلون)

Az sayıda hadis rivayet eden sahâbîler için kullanılan bir terim

(bk. MÜKSİRÛN).

MUKİM

(bk. SEFER).

MUKÎT

(المقيت)

Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "korumak, birine hayatiyetini sürdürecektir kadar gıda vermek; gücü yetmek" mânâlarındaki **kavt** (kıyâte) kökünün "if'âl" kalıbından türeyen **mukît** "bedenlerin ve ruhların gıdasını veren, gücü yetip koruyan" demektir. Râgıb el-İsfahânî'nin de içinde bulunduğu bir grup lugat âlimine göre mukitın asıl anlamı "koruyup himaye eden"dir, zirâ hayatiyeti sürdürecektir gıdayı vermek "birini koruyup yaşat-

ma" anlamının vazgeçilmez sonucudur (*el-Müfredât*, "kvt" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "kvt" md.; krş. *Kâmus Tercümesi*, "kvt" md.).

Mukît ismi bir âyette geçmektedir. Kur'an'da Hz. Peygamber'e Allah yolunda savaşması, müminleri de ölüm korkusunu yenmeleri hususunda teşvik etmesi emredildikten ve kâfirlerin gücünün neticede Allah tarafından kırılacağı bildirildikten sonra güzel bir şefaatte bulunan kimse-nin ondan bir nasibinin, kötü şefaatte bulunan kimsenin de bu eyleminden kendisine dönecek kötü bir sonucun olacağı ifade edilmekte, ardından "Allah her şeye gücü yetiren ve gözetleyip koruyandır" denilmektedir (en-Nisâ 4/84-85). Burada şefaatt kavramının "meşrû veya gayri meşrû bir yolda savaşan kimseye eşlik etmek" mânâsına geldiğini söyleyen Taberî mukît kelimesine de "muktedir" anlamını vermiştir (*Câmi'u'l-beyân*, V, 253-256). Dünyanın yaratılmasını anlatan bir âyette Allah'ın bu âlemde canlılar için çeşitli gıda imkânları yerleştirdiğinden bahsedilirken bu ilâhî fiil **kût** (besin) kelimesinin çoğulu olan **akvât** lafzıyla belirtilmiştir (Fussilet 41/10).

Tirmizî'nin rivayet ettiği esmâ-i hüsnâ hadisinde mukît ismi de yer almıştır ("Da'avât", 82). Ayrıca Hz. Peygamber'in, bazan ardarda nâfile oruç tuttuğunu görüp kendisine özenen sahâbîleri bundan menederken, "Bana özenmeyin, çünkü rab-bim beni yedirip içirir" demesi (Buhârî, "Şavm", 48; Müslim, "Şiyâm", 57) mukît isminin bir açıklaması niteliğindedir. Yine Resûl-i Ekrem'in, ev halkının bir anlamda sızlanmasına sebep olacak kadar sade bir hayat yaşadığını nakleden muhaddisler onun, "Allahım, Muhammed ailesinin rız-kını sadece yetecek derecede lutfeti!" şeklinde dua ettiğini kaydeder (*Müsned*, II, 232, 446; Buhârî, "Rikâk", 17; Müslim, "Zühd", 18-19; krş. el-Ahzâb 33/28-29). Burada da mukît sıfatı yardımcı bir fiil vasıtasıyla zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilmiştir.

Esmâ-i hüsnâ şârihleri, mukît ismini daha çok "bedenlerin ve dolayısıyla ruhların gıdasını veren" şeklindeki sözlük anlamına uygun biçimde açıklamıştır. Buna göre Nisâ sûresindeki mâna (4/85) lâzımı bir muhtevaya dayanmış olur. Halîmî, mukîta "hayatiyetin gereklerini sağlayan" mânâsı verdikten sonra Allah'ın canlıları birini besleyecek bir mekanizma ile yarat-tığını ifade etmiştir. Şöyle ki, canlıların bünyesinden bazı şeyler zamanla çözülme-nerek ayrılır ve diğer canlıların da besinini sağlar. Bu, yaratıcının planladığı zamana

kadar devam eder (*el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân*, I, 203; Beyhakî, I, 120). Kuşeyrî ise Allah'ın canlıların besinini farklı şekillerde yarattığını söyler. Cenâb-ı Hak, insanların ve diğer canlıların gıdasını çeşitli yiyecek ve içecekler, meleklerin gıdasını tâat ve tesbih, ruhların gıdasını nesne ve olayların mahiyetine vâkıf olup onları akletmek şeklinde düzenlemiştir. Bütün güzelliklerin düzeni akılla mümkün olur. Allah akıldan daha şerefli ve daha güzel bir şey yaratmamış ve kimse aklın tamamına sahip kılınmamıştır (*et-Taḥbîr fi't-tezkîr*, s. 60-61).

Mukît "bedenlerin ve ruhların gıdasını veren" mânâsıyla fiilî, "güç yetiren" anlamıyla zâtî-sübûtî sıfatlar içinde yer alır. İlk muhtevasıyla mukît, bâsıt, kâbız, latîf, rezzâk, muğnî, muhyî; ikinci muhtevasıyla kâdir, kavî, metîn ve muktedir isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur. Mukît, "koruyup gözetken" mânâsına alındığı takdirde hafız ismiyle de ilişkili olur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kvt" md.; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "kvt" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "kvt" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "kvt" md.; *Kâmus Tercümesi*, "kvt" md.; *Müsned*, II, 232, 446; Buhârî, "Şavm", 48, "Rikâk", 17; Müslim, "Şiyâm", 57, "Zühd", 18-19; Tirmizî, "Da'avât", 82; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkı Cemîl el-Attâr, Beyrut 1415/1995, V, 253-256; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 203; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 264^{a-b}; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sıfât* (İmâdüddin), I, 120; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhim Besyûnî), Kahire 1968, s. 60-61; Gazzâlî, *el-Maḥşadü'l-esnâ* (Fazlüh), s. 123, 174; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-akşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 58^a, 60^a-61^a, 123^a-124^a; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdürrâûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 273-274.

BEKİR TOPALOĞLU

el-MUKNÎ

(المكنى)

Ebû Amr ed-Dânî'nin

(ö. 444/1053)

ilk mushafların imlâsına dair eseri.

İslâm âlimleri, Hz. Osman'ın yazdırdığı ilk mushaflar arasındaki bazı farklılıklar ve aynı mushafta mükerrer olarak geçen bazı kelimelerin değişik imlâ ile yazılmış olması gibi sebeplerle bunların imlâ özellikleri (resmî'l-mesâhif) üzerinde durmuş, II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren konuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yedi kıraat imamlarından İbn Âmir Yahsubî, Ali b. Hamza el-Kisâî, Halef b. Hişâm, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Ebû Hâtım es-Sicistânî ve

Ebû Ya'lâ el-Ferrâ bu alanda eser veren ilk müelliflerdendir. Ebû Amr ed-Dânî'nin tam adı *el-Muknî' fi ma'rifeti mersûmi meşâhifi ehli'l-emşâr* olan çalışmasıyla bu konu zirveye ulaşmıştır. Müellif, *el-Muknî'*de resm-i hatla ilgili daha geniş bir çalışması olduğundan söz ediyorsa da (s. 30) bu eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Harrâz'ın da Dânî'nin *el-Muknî'* adlı iki eseri bulunduğunu söylediği belirtilmiştir (Gânim Kaddûrî el-Hamed, s. 174).

Dânî eserin mukaddimesinde Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam ve Irak'ın diğer şehirlerindeki ilk mushaflarla Hz. Osman'ın "imam" diye adlandırılan özel mushafı ve bu mushaftan istinsah edilerek Kûfe, Basra ve Şam'a gönderilen nüshalarla ilgili olarak hocalarından dinlediği rivayetlere bu çalışmada yer vereceğini söylemiş, ezberlenmesi kolay olsun diye açıklamalara girmeyeceğini ifade etmiştir. Müellif konuları yirmi bir bölümde (bab) ele almış, bazı bölümleri alt başlıklara (fasıl) ayrılarak incelemiş, rivayete dayalı pek çok bilgi yanında Gâzî b. Kays'ın *Kitâbü Hicâ'î's-sünne* adlı eserinden de yararlanmıştır. İlk bölümde Kur'an-ı Kerim'in cem'i, mushaf haline getirilişi, kaç nüsha olarak çoğaltıldığı ve nerelere gönderildiği gibi konulara yer verilmiş, daha sonraki bölümlerde sırasıyla ihtisar için elif, yâ ve "vâv"ın hazfedilmesiyle yazılan kelimeler (إِذَا، مَسْكِين، إِذَا دَعَا، وَيَمَجُّ اللَّهُ دَعَانِي، وَيَمَجُّ اللَّهُ مَسْكِين، gibi), bir mânaya delâlet etmek üzere elif ilâve edilerek yazılanlar (Ahzâb sûresindeki [33/10, 66, 67] السَّبِيل، الرُّسُول، الظُّنُون، السَّبِيل şeklinde yazılması gibi), fazla olarak veya bir mânaya işaret için yâ harfi eklenenler (أَفَانِ مَاتَ yerine أَفَانِ مَاتَ gibi), ihtisar olsun diye iki "yâ"dan birinin hazfedildiği kelimeler (النَّبِيِّنْ yerine النَّبِيِّنْ gibi), hemze yerine yâ ile yazılanlar (أَنْتُمْ yerine أَنْتُمْ gibi), vâv ilâve edilerek yazılan kelimeler (أُولَئِكَ، أُولَى، سَأُورِيكُمْ) gibi), hemze sebebiyle vâv ile yazılanlar (يَتَقَبَّلُوا، يَتَقَبَّلُوا، يَتَقَبَّلُوا، gibi), hemzenin yazılışıyla ilgili kurallar, elif yerine yâ ile yazılan kelimeler (طَوْبَى، طَوْبَى، طَوْبَى، gibi), vâv yerine yâ ile yazılanlar (وَالْحَيِّ، مَا زَعَى، دَحِيهَا، وَالْحَيِّ، مَا زَعَى، gibi), iki "lâm"dan birinin hazfedilmesiyle yazılanlar (الَّذِي، الَّذِي، gibi), tek lafız gibi okunduğu halde aslına uygun olarak ayrı yazılanlar (فِي مَا، فِي مَا، gibi), kelimenin müennes olduğunu gösteren "hâ"ların açık tâ ile yazıldığı kelimeler (نَعْمَتُ اللَّهِ، سُبْحَتِ الْوَالِدِينَ، نَعْمَتُ اللَّهِ، رَحِمَتْ اللَّهُ، gibi), ilk mushafların hepsinde Kur'an-ı Kerim'in başından sonuna kadar aynı imlâ ile yazılan kelimeler, ilk mushaf-

lar arasında hazif ve ispat konusunda farklı yazılanlar, Iraklılar'a ait mushaflarda aynı imlâ ile yazılan kelimeler, Hz. Osman'a ait nüshadan istinsah edilen Hicaz, Irak ve Şam mushafları arasında mevcut farklılıklar sûrelerine işaret edilerek belirtilmiş, son olarak Hz. Osman'ın çeşitli merkezlerle gönderdiği mushaflar arasındaki farklılıkların sebepleri açıklanmıştır.

Daha sonra telif edilen konuyla ilgili hemen bütün çalışmaların değişmez kaynağı olan *el-Muknî'*, Kâsım b. Firruh eş-Şâtîbî tarafından *'Akiletü etrâbi'l-kaşâ'id fi esne'l-makâsîd* adıyla manzum hale getirilmiş, bu kaside-i râiyyesinde Şâtîbî, Dânî'nin eserine altı kelimenin imlâsıyla ilgili bilgi eklemiştir. Çeşitli baskıları yapılan (Kahire 1282, 1329; *Mecmu'a fi kırâ'ât* içinde, Kahire 1302, 1308) ve Hüseyin Rizevî tarafından *Akiletü etrâbi'l-kaşâ'id fi esne'l-makâsîd Tercümesi* adıyla Türkçe'ye çevrilen (İÜ Ktp., TY, nr. 5868) eser üzerine birçok şerh yazılmıştır. 1. Alemüddin es-Sehâvî, *Kitâbü'l-Vesile ilâ keşfi'l-'Akile* (nşr. Muhammed el-İdrîsî, Riyad 1424/2003). Eseri ayrıca Tallâl Ahmed Alî Dîn, Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamıştır (1415/1994). 2. Ebû Bekir b. Abdülganî el-Lebib, *ed-Dürretü's-şakile fi şerhi ebyâti'l-'Akile*. Rabat Muhammed el-Hâmis Üniversitesi'nde Abdülâlî Ayt Za'bûl tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır (1412/1992). 3. Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Merdâvî el-Makdisî, *el-Müfid fi şerhi'l-kaşâ'id (Şerhu'l-kaşâidetü'r-Râ'iyye)* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 29; Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1255). 4. Burhâneddin el-Caberî, *Cemiletü erbâbi'l-merâsîd fi şerhi 'Akiletü etrâbi'l-kaşâ'id* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1255, Kadizâde Mehmed, nr. 7). Rabat'ta Mustafa el-Bahyâvî tarafından tez çalışması olarak neşre hazırlanmıştır (1410/1990). 5. İbnü'l-Kâsîh, *Telhîşü'l-fevâ'id ve takrîbü'l-mütebâ'id 'Akiletü etrâbi'l-kaşâ'id* (nşr. Abdülfetâh el-Kâdî, Kahire 1368/1949, 2004). 6. Ali el-Kârî, *el-Hibâtü's-seniyyeti'l-'aliyye 'alâ ebyâti's-Şâtîbiyye er-Râ'iyye* (Âtîf Efendi Ktp., nr. 38). Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Abdurrahman es-Südeys tarafından tez olarak neşre hazırlanmıştır (1421/2000). 7. Mûsâ Cârullah, *Şerhu 'Akiletü etrâbi'l-kaşâ'id* (Kazan 1908).

Mısır şeyhülkurrâsı Muhammed Ali Hâlef el-Hüseynî tarafından yazılan ve 1342'den (1923-24) itibaren -Hz. Osman'ın mushaflarının imlâsına uygunluğu görüşüyle- Kahire'de ve diğer bazı İslâm ülkelerinde

basımı sürdürülen mushaf nüshalarının imlâsının belirlenmesinde İbn Ebû Dâvûd'un *Kitâbü'l-Meşâhif*'i ile birlikte esas alınan iki kaynaktan biri olan *el-Muknî'*de müellifin kadim bazı mushaflar için "gördüm, buldum, inceledim" gibi ifadeler kullanması (meselâ bk. s. 25, 53, 54, 55, 56, 63, 65) eserin önemini arttırmaktadır.

el-Muknî' ile ilk defa Fransız şarkiyatçısı Silvestre de Sacy ilgilenmiş ve son bölümünü Fransızca'ya çevirmiştir ("Traité sur l'orthographe primitive de l'Alcoran by Abou Amrou Othman ben Saïd ben Othman Mokri", *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, VIII [Paris 1810], s. 290-332). Otto Pretzl, eseri *Kitâbü'l-Muknî' fi resmi meşâhifi'l-emşâr ma'a Kitâbi'n-Nağt* adıyla müellifin *Kitâbü'n-Nağt ve's-şekl* adlı risâlesiyle birlikte yayımlamış (İstanbul 1932), daha sonra da Muhammed Ahmed Dehmân *el-Muknî' fi ma'rifeti mersûmi meşâhifi ehli'l-emşâr ma'a Kitâbi'n-Nağt* (Dimaşk 1359/1940, 1403/1983) ve Muhammed Sâdik Kamhâvî *el-Muknî' fi resmi meşâhifi'l-emşâr ma'a Kitâbi'n-Nağt* (Kahire 1978) isimle neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Tenzilü'r-rabbânî bi'r-resmî'l-'Osmânî (nşr. Abdurrahman Muhammed), Kahire 1348, s. 491; Dâni, *el-Muknî'* (nşr. M. Ahmed Dehmân), Dimaşk 1403/1983; Alemüddin es-Sehâvî, *Kitâbü'l-Vesile ilâ keşfi'l-'Akile* (nşr. M. el-İdrîsî), Riyad 1424/2003, s. 451, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 63-65; Brockelmann, GAL, I, 517, 521-522; Suppl., I, 719, 726-727; Abdüsselâm Ahmed el-Kenûnî, *el-Medresetü'l-Kur'âniyye fi'l-Magrib mine'l-fethi'l-İslâmî ilâ İbn 'Atıyye*, Rabat 1401/1981, s. 88-92; Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Resmü'l-muşhaf*, Bağdad 1402/1982, s. 168 vd.; M. Muhtâr Vüld Ebbâh, *Târihu'l-kirâ'ât fi'l-meşârik ve'l-magrib*, İskenderiye 1422/2001, s. 282-287.

TAYYAR ALTIKULAÇ

el-MUKNÎ'

(المقتع)

Hanbelî fakihî
Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin
(ö. 620/1223)
fıkha dair eseri.

Tam adı *el-Muknî' fi fıkhi İmâmi's-sünne Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî* olan eser (I-II, Kahire 1322-1323; I-III, 1341/1923, 1382/1962; I-IV, 1400/1980; I-III, Riyad 1400/1980, 1982; Katar 1393), Hanbelî mezhebinde tercih edilen görüşler doğrultusunda kaleme alınmıştır. İbn Kudâme mukaddime eserin, fıkhi hükümlerin büyük kısmını ihtiva etmesi için delil ve gerekçelerden arındırılarak yazılmış or-